ZPRAVODAJ IBA

BirdLife INTERNATIONAL

Zpravodaj Projektu Významná ptačí území
v České republice
červenec 2001

Obr.1. *IBA Heřmanský stav – Stružka – letecký pohled na centrální část*

Co nového v programu IBA?

V průběhu několika nejbližších týdnů vyjde nová publikace „Významná ptačí území v České republice", na kterém jsme intenzivně pracovali celé jaro. Rádi bychom na tomto místě poděkovali všem spoluautorům za velkou pomoc při sestavování textů a všem zúčastněným fotografům za bezplatné poskytnutí snímků.

Knížka vyjde za finančního přispění našeho nizozemského partnera BirdLife /Vogelbescherming Nederland v rámci nového projektu podporovaného nizozemským Ministerstvem zemědělství, péče o přírodu a rybářství a nizozemského Ministerstva zahraničních věcí. Na vydání knížky se také podílí Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Publikaci budeme distribuovat po listopadovém setkání patronátních skupin v Mikulově. Zároveň se již nyní připravuje anglická verze této knížky.

V letošním roce se rovněž podařilo rozběhnout přípravnou fázi agroenvironmentálního projektu v Poodří, kterou koordinuje Dr. J. Hora a financuje Královská společnost na ochranu ptáků (RSPB). Již koncem minulého roku byla sestavena pracovní skupina, v níž jsou zastoupeni také členové patronátní skupiny IBA Poodří. V současné době v oblasti probíhá intenzivní výzkum.

Stále se také pokračuje v přípravě návrhu zvláště chráněných území (SPA). Začátkem června se uskutečnil na AOPK ČR v Praze další z řady seminářů věnovaných této problematice. V úvodní části podal Mgr. Marhoul krátkou informaci o připravované novele zákona 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny. Poté Dr. Hora účastníky semináře seznámil s kritérii výběru území pro návrh na SPA, upravenými pro naše podmínky. Dále předložil seznam možných kandidátů na SPA a podrobný rozbor návrhu.

Jak jsme již uvedli v minulém Zpravodaji, v září tohoto roku proběhne na Gibraltaru celoevropské setkání členů BirdLife International. O výsledcích jednání budete informováni v příštím čísle a také na našem společném setkání v Mikulově. Tam také prodiskutujeme možnost rozšíření našeho projektu a podobu připravované výstavy.

Těšíme se na Vás a přejeme hezký zbytek léta.

P. Málková, D. Lacina

Stručný přehled výsledků studia lindušek v IBA Jeseníky

Přestože jsem rodák z rovinaté Hané, tíhnu k horám a zvláště Jeseníky jsem si zamiloval. I proto od roku 1985 studuji různé aspekty biologie lindušek, především lindušky luční v různých částech jejího areálu. Základní srovnávací lokalitou se staly právě Jeseníky v oblasti dnešní NPR Praděd. Zde jsem strávil již pěkný kus svého života a mohu konstatovat, že většinou v nepříznivém počasí. Na druhou stranu jsou však drsné Jeseníky vhodnou lokalitou pro studium strategií přežívání ptáků v obtížných podmínkách.

Vlastní výzkumné aktivity se sice vzájemně prolínají a údaje se průběžně doplňují, ale některé cíle výzkumu byly již vyřešené a opublikované. Především se jedná o složení potravy a zhodnocení dostupnosti potravních zdrojů pro lindušky v oblasti. Výsledky byly publikovány ve třech pracích počátkem 90. let v časopise Folia Zoologica. Zvláště zajímavé bylo zjištění, že potravní dostupnost je přibližně stejná ať svítí slunce, nebo prší a že mláďata lindušek, na rozdíl od řady jiných druhů ptáků hnízdících v klimaticky daleko příznivějších podmínkách, nehynou většinou hladem ani za nejhoršího počasí. Způsobeno je to efektem soustředění hmyzu do jediné možné etáže – bylinného krytu během nepříznivého počasí a schopnostmi lindušek ztuhlou kořist snadno najít.

Počátkem devadesátých let, po dramatickém poklesu početnosti lindušek, především lindušky horské, jsme se soustředili na sledování příčin tohoto jevu. Ukázalo se, že snížení početnosti populací lindušek měla na svědomí kombinace dvou faktorů – sněhové vánice během krmení mláďat a gradace hrabošů, kteří jsou v Jeseníkách nejvýznamnějšími predátory vajec a mláďat lindušek. Téměř polovina hnízd padla za oběť těmto malým predátorům, což do té doby nikdo nepředpokládal. Obdobná situace však nastala i v letošním roce, kdy hraboši opět gradují. Na tyto výsledky navázaly studie antipredačního chování lindušek, které sledovaly nejen jak lindušky reagují na potenciální predátory a zda jsou schopny hnízda ochránit, ale cílem bylo hodnotit i evoluci antipredačních strategií v areálu lindušky luční. Z těchto výsledků bylo publikováno již několik prací a tuto problematiku dnes rozvíjí kolega Dr. Vašek Pavel.

Komplexní studie příčin ubývání lindušek byla však zaměřena i na hodnocení koncentrací cizorodých látek v potravě, vejcích a mláďatech lindušek a studium dostupnosti vápníku pro lindušky v okyselené oblasti Jeseníků. Ukazuje se, že nepříznivě zvýšené jsou v potravě a tělech mláďat koncentrace olova, které se na lokalitu dostává dálkovým přenosem škodlivin. Problematika dostupnosti a příjmu vápníku je velmi zajímavá a aktuální, proto ji rozeberu poněkud zevrubněji. Když začaly být kolem roku 1990 registrovány poruchy v reprodukci běžných druhů pěvců v okyselených oblastech zasažených imisemi, předpokládalo se nejdříve, že jsou způsobeny vlivem působení cizorodých látek, např. těžkými kovy, DDT apod. Poruchy se projevovaly snášením menšího počtu vajec, někdy však i zahříváním hnízda bez vajec, vaječná skořápka byla křehká a obsah vajec vysychal během inkubace. Ornitologové z postižených krajů (např. pohoří Harz v Německu, borové lesy v Holandsku apod.) začali bít na poplach. Následovalo několik studií, které nepotvrdily působení cizorodých látek, ale naopak ukázaly na nepříznivé působení snížené dostupnosti vápníku vlivem okyselení prostředí a následné poruchy v tvorbě vaječné skořápky (změny pigmentace, struktury skořápky a její zeslabení). Zcela zásadní práce Gravelanda z roku 1994 v časopise Nature navíc ukázala, že sýkory získávají téměř všechen vápník pro tvorbu skořápky vajec z ulit konzumovaných plžů. Plži, kteří si vytvářejí ulitu jsou však v okyseleném prostředí postiženi také a téměř se tam nereprodukují a jejich populace vymírají. Tak se stalo, že na mnoha místech jsou plži nedostatkovým zdrojem vápníku pro řadu druhů ptáků. Ptáci nejsou schopni se změněným podmínkám, které nastaly během několika let přizpůsobit, neboť jejich reprodukční strategie se vytvářely dlouho v průběhu evoluce. Populace některých druhů ptáků v okyselených oblastech se tak rychle snižují. Tento případ je typickou ukázkou toho, jak křehké jsou vztahy mezi organismy v přírodě, jak rychle je může člověk svojí činností narušit a jak je pro řadu druhů obtížné adaptovat se na změny v prostředí vyvolané člověkem.

Vzhledem ke krátkému období od publikování příčin úbytku populací některých druhů ptáků v okyselených oblastech není dodnes znám rozsah působení tohoto jevu, není známo jak široké spektrum druhů je ohroženo a téměř nebyly studovány možnosti přirozených adaptací ptačích druhů na změny v dostupnosti vápníku, které by jim umožnily přežívat. Je však zřejmé, že nejvíce postiženy budou druhy zimující v okyselených oblastech a především ty, které mají velký počet vajec ve snůšce.

Touto problematikou jsem se začal v Jeseníkách zabývat v roce 1992. Napřed jsem hodnotil zda je skutečně v oblasti Jeseníků nedostatek zdrojů vápníku pro lindušky a experimentálně jsem srovnával schopnosti lindušek z různě okyselených oblastí rozpoznat a využít na vápník různě bohaté zdroje. Prezentačním výstupem řešení těchto otázek bylo několik přednášek na konferencích nebo ve vědeckých institucích a tři publikace. První v Acta Univ. Palacki. Olomuc., Fac. Rer. Nat. Serii Biologica v roce 1996 dokládá nízkou početnost a malé druhové spektrum plžů na hřebenech Jeseníků a současně schopnost plžů vyhledat a soustředit se v tomto prostředí na místa bohatší na vápník. Práce zveřejněná v časopise Journal of Avian Biology v roce 2001 se zabývá chováním lindušek ve vztahu k výběru na vápník bohatých zdrojů v různě okyselených oblastech jejího areálu. Jednoduše řečeno, v okyselených Jeseníkách jsou lindušky lačné po vhodných zdrojích vápníku. Poslední práce publikovaná také v Journal of Avian Biology v roce 2000, poněkud překvapivě ukazuje, že příjem vápníku u mláďat lindušek je v Jeseníkách dostatečný a je plně pokrytý z ulit plžů obsažených v potravě. To předpokládá, že lindušky jsou schopny někde plže najít, adaptovat se na změny jejich dostupnosti a pravděpodobně pro ně zaletovat na větší vzdálenosti. Lze tedy předpokládat, že tyto adaptace se budou týkat změn v chování, které linduškám umožní přežívat a reprodukovat se.

Studium těchto adaptací však nedopadlo dobře, protože jak již to při terénním ornitologickém výzkumu chodí, na hnízdní sezónu se netrpělivě čeká rok a tato pak často nevyjde třeba vlivem počasí ať se výzkumník snaží sebevíc. V roce 1999 jsem si dovolil být během hnízdní sezóny nemocen a v následujícím roce zaniklo 22. června všech 63 nalezených hnízd lindušek v nepředstavitelné sněhové vánici. Zažil jsem ji a přežil přímo na hřebenech Jeseníků, přičemž jsem obdivoval lindušky, že přinášejí odněkud ze zasněžené krajiny mláďatům potravu, zatímco se mnou cloumala vichřice a omrzala mi tvář. V letošním roce zase přišla sněhová vánice, kterou však lindušky většinou přežily, ale vysoká predace hraboši opět maří naše plány.

Výsledky výzkumu a praktické poznatky o možnostech ochrany horských druhů ptáků jsou předávány Správě CHKO Jeseníky již od počátku mého působení v Jeseníkách. V současné době je výzkum zaměřený i čistě vědecky a to na hodnocení investic rodičů během krmení, studium kvantity přinášené potravy, připravovány jsou vzorky pro stanovení otcovství, případně vnitrodruhového hnízdního parasitismu pomocí DNA analýz z krve a sledována je disperze a mortalita mláďat po vyvedení telemetrickými metodami. Dokončuje se kompletování dat tak, abych se v dalších letech mohl ještě intenzivněji zaměřit na lejsky, kterými se souběžně také zabývám, protože vše se zvládat nedá. To ovšem vůbec neznamená, že milované Jeseníky a lindušky nadobro opustím, spíš, jak se znám budu hledat cesty jak vše opět v další sezóně zvládnout.

S. Bureš

IBA Heřmanský stav - Stružka

Tradiční vysoký stupeň exploatace Ostravsko-karvinska pro potřeby průmyslu, hustá zalidněnost a s tím související zastavěnost způsobily, že zastoupení lesních porostů je zde jedno z nejnižších v České republice. Pokud si zde některé lokality podržely přírodní charakter, ať již jde o lesní celky, mokřady či pole s křovinami na mezích, je vyvíjen silný tlak na jejich využití, přeměnu a nezřídka i likvidaci. S tím souvisí i mizivý počet dosud vyhlášených chráněných území v tomto regionu, který prakticky vůbec nekoresponduje s pestrostí zdejší přírody a nezaručuje dostatečnou ochranu vzácným zástupcům zdejší flóry a fauny. O to více vyniká význam relativně zachovalých území, které představují ve zdejší krajině jedinečné enklávy přírody, kde nacházejí útočiště ohrožené druhy organismů.

Význam IBA Heřmanský stav-Stružka proto spočívá v zachování územního celku o rozloze cca 3 000 ha, ve kterém se nacházejí souvislé plochy nezastavěné krajiny s pestrými přírodními prvky. Prvky s mokřadními stanovišti jsou pak zastoupeny takto:

- zbytky cenných lužních porostů (podél Odry a jejích přítoků Stružky a Olše, ve vlhkých okrajových částech rybničních soustav),
- písečné náplavy na řece, meandrující tok, odstavená říční ramena a tůně (např. Odra), vlhké louky, bažiny a nejrozsáhlejší rákosové porosty na Moravě a ve Slezsku (jde o rákosiny v komplexu 4 největších rybníků - Heřmanský stav, Lesník, Nový Stav a Záblatský - ležících na Vrbické a Bohumínské Stružce v prostoru mezi Ostravou, Bohumínem a Rychvaldem),
- soustavy menších rybničních nádrží (v prostoru Rychvald - Orlová) se zajímavými rostlinnými společenstvy, které alespoň zčásti reprezentují dřívější bohatou mokřadní flóru rybníků ve Slezsku,
- nádrže vzniklé těžbou štěrkopísků u Odry (Antošovice, Vrbice, Bohumín).

Některé z uvedených mokřadů byly zařazeny Českým ramsarským výborem (Chytil et all. 1999) do následujících kategorií v síti významných mokřadů České republiky. Ostravsko-bohumínská rybniční soustava, zahrnující 4 největší rybníky (Heřmanský stav, Lesník, Nový Stav a Záblatský rybník), je hodnocena jako mokřadní lokalita nadregionálního významu. Další lokality, tj. vodní nádrže – štěrkovny Antošovice-Vrbice a dále rybníky u Rychvaldu a rybníky v Orlové-Porubě, patří mezi regionálně významné mokřadní lokality. Na území IBA se nachází jediná Přírodní rezervace, a to rybník Skučák (30 ha), která byla vyhlášena v roce 1969.

Celé území IBA je těsně obklopeno zastavěnými plochami (města, obce, průmyslové zóny s hustými inženýrskými sítěmi, plochy s intenzivními vlivy důlní těžby) a je tak vystaveno silnému civilizačnímu tlaku. Vývoj přírodních prvků v krajině je zde tak dynamický a závislý především na ekonomických zájmech, že docházelo a občas dochází k nenávratné likvidaci cenných lokalit. Intenzivně je prováděna rekultivace zahrnující zavážení mokřadů v centrální části IBA (např. okolí Heřmanského stavu). Rybniční soustavy jsou vystaveny negativním vlivům intenzivního chovu ryb, což vedlo k devastaci přírodních poměrů na jediné rezervaci v území, kterou je rybník Skučák v Rychvaldě.

Výzkumné aktivity, které jsou v současné době prováděny např. ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny v Ostravě, jsou zaměřeny k získání aktuálních údajů o stavu flóry a fauny na některých vytipovaných lokalitách a následně budou využity k zavedení managementu hospodaření na těchto místech tak, aby zde došlo ke zkvalitnění přírodních poměrů (Heřmanský stav, rybník Skučák). Vzhledem k dynamice vývoje celého území však tyto aktivity nedostačují svým tempem a rozsahem pokrýt jak monitoring, tak ani následné rozhodování o osudu celých partií IBA. Citelný je odliv amatérsky působících ornitologů, který v posledních pěti letech vedl k poklesu informací o aktuálním stavu avifauny. Nedostatek profesionálních pracovníků, kteří by připadali v úvahu jako potenciální spolupracovníci v patronátní skupině vede k tomu, že informace jsou často získávány nahodile, chybí plánování výzkumů, v potřebné míře nejsou prováděny výzkumné projekty. Řada zjištění v posledních deseti letech nebyla publikována a je v držení v osobních záznamech. Jedinou publikací, kde jsou ve větším rozsahu zveřejňována zajímavá ornitologická pozorování z lokalit nacházejících se na území IBA, je zpravodaj Acrocephalus, který je nepravidelně vydáván Slezskou ornitologickou společností (poslední výtisk č. 18 vyšel v roce 2000). Jen občas byla některá zajímavá zjištění publikována v časopisech, např. v Časopise Slezského muzea v Opavě, nebo v populárně zaměřené Živě.

Na základě činnosti patronátní skupiny (Boucný D., Boucný L., Foral M., Haluzík M., Juřík R., Kočvara R., Kondělka D., Kubenka A., Petro R., Polášek Z., Řehák Z., Stolarczyk J., Šuhaj J., Závalský O.) lze aktuální poznatky shrnout takto. Došlo k významnému zvýšení počtu zimujících kormoránů velkých *(Phalacrocorax carbo)*. Dříve byli pozorováni v pravých zimních měsících pouze v několika jedincích, dnes nejsou v okolí řeky Odry výjimkou hejna kormoránů přesahující sto exemplářů. V posledních dvou letech nebyl slyšen bukač velký *(Botaurus stellaris)*, u kterého bylo do roku 1995 zaznamenáno až 5 ozývajících se samců. Tento jev však nemusí znamenat vymizení druhu z lokality, druh hnízdí i na rybnících, kde nebyl hlas samce zjištěn. Přibývá pozorování bukáčka malého *(Ixobrychus minutus)*, u něhož lze považovat odhad min. 4 párů za velmi střízlivý. Výskyty jednotlivých kvakošů nočních *(Nycticorax nycticorax)* se mohou týkat potulujících se ptáků z blízkých hnízdišť v Polsku, hnízdění v nenavštěvovaných místech IBA nelze vyloučit. Hnízdění čápa černého *(Ciconia nigra)* v prostoru IBA je pravděpodobné, druh hnízdí v blízkém okolí IBA. Vzrůstající počet hnízdních párů nově hnízdícího druhu, husy velké *(Anser anser)*, který těsně souvisí s trendem vývoje početního stavu v sousedním polském Slezsku, dokazuje klidový význam IBA pro hnízdění větších ptačích druhů. V současné době pravidelně hnízdí v centrální části IBA min. 10 párů hus. Kopřivka *(Anas strepera)* je typickým druhem a hnízdí i na rybnících, vzácnější druhy kachen, tj. oba druhy čírek *(A. crecca, A.querquedula)* a lžičáci *(A. clypeata)*, ustoupily z rybníků a hnízdí především v mokřadních partiích okolí rybníků a přechodně zaplavených místech, která jsou vyhledávána také čejkami a vodouši rudonohými. Zde lze v hnízdní době zastihnout také ostralku štíhlou (*A. acuta).* Polák malý *(Aythya nyroca)* nebyl v posledních letech zastižen. Nově hnízdícím druhem je morčák velký *(Mergus merganser).* U tohoto druhu je velice pravděpodobné, že se v IBA nachází jediné pravidelnější hnízdiště v ČR. Charakter a malá dostupnost lokality nasvědčuje tomu, že druh zde najde vhodné podmínky i v příštích letech. Stejný druh zimuje v mnoha desítkách exemplářů na Odře (např. 100 ex. 3. 1. 1997). Na Odře i nadále pravidelně zimují 1 – 2 ex. orlů mořských *(Haliaeetus albicilla).* U zastižení raroha velkého *(Falco cherrug)* lze uvažovat o

pokračování na str. 4

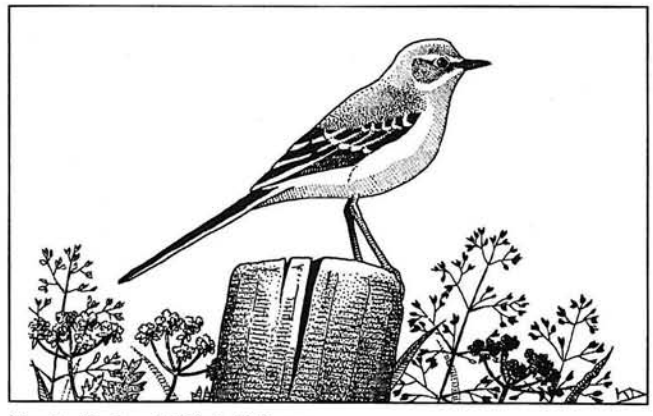

Obr. 2: *Konipas lučni, il. K. Devos*

pokračování ze str. 3

možnosti hnízdění na základě skutečnosti, že druh na Severní Moravě hnízdí od r. 1989 a již bylo zjištěno hnízdění i v sousedním Polsku. Vynikající stanoviště zde nachází chřástal vodní (*Rallus aquatica*), který je v centrální části IBA běžný, i nadále pravděpodobně hnízdí chřástal kropenatý (*Porzana porzana*). Přibývá pozorování jeřába popelavého (*Grus grus*). Hlasové projevy z hnízdní doby nebyly zatím zaznamenány. Z bahňáků zde nacházejí velmi vhodné podmínky pro hnízdění čejka chocholatá (*Vanellus vanellus*), u které bylo např. 23. 4. 1995 nalezeno 12 hnízd na nevelkém mokřadu, dále kulík říční (*Charadrius dubius*) a pisík obecný (*Actitis hypoleucos*). Vodouš rudonohý (*Tringa totanus*) každoročně pravidelně hnízdí v celorepublikově významném počtu párů s tím, že obměňuje hnízdní lokality v závislosti na změnách prostředí. V této souvislosti je potřeba zmínit aktivitu ornitologa Otakara Závalského, který se v posledních letech postaral o pokosení zaplavovaných luk v okolí Heřmanského stavu, které představují výbornou hnízdní lokalitu pro tento druh. Bekasina otavní (*Gallinago gallinago*) se zastavuje na tahu v počtech desítek exemplářů. IBA představuje i nadále jednu z nejvýznamnějších tahových zastávek bahňáků v ČR. Novým hnízdním druhem je racek černohlavý (*Larus melanocephalus*), který prokazatelně vyvedl 1 mládě v roce 1995 (videozáznam byl promítnut na setkání představitelů IBA v Mikulově), v hnízdní době se však objevuje i nadále. Specialisté na racky mohou trávit hodiny pozorováním desítek až stovek exemplářů racků z okruhu racek „stříbřitý" (*Larus argentatus s. l.*), kteří se nejčastěji zdržují na nádržích v centrální části IBA, např. na Heřmanském stavu. Tito velcí racci jsou zde zastoupeni nestejnověkými jedinci v různých šatech, v hejnech je možno vyčlenit racky bělohlavé (*L. cachinnans*) i racky žlutonohé (*L. fuscus*). Racek bouřní (*L. canus*) zatím nehnízdil, vyskytuje se celoročně, 16. 4. 1995 bylo pozorováno 650 ex. na Heřmanském stavu. Rybák obecný (*Sterna hirundo*) hnízdí víceméně pravidelně. Ledňáček říční (*Alcedo atthis*) běžně hnízdí v březích Odry, Stružky a spojovacích kanálů. Poměrně častý je konipas luční (*Motacilla flava*), který je rozšířen i v rekultivovaných lokalitách. 22. 4. 1995 byl v hejnku konipasů lučních pozorován konipas citronový (*M. citreolla*). Znatelně vzrostl počet lokalit se slavíkem obecným (*Luscinia megarhynchos*), jen na březích Heřmanského stavu odhadujem minimálně 5 párů. Modráček obecný středoevropský (*L. svecica cyanecula*) se rozšířil i mimo rákosové plochy na rybnících a obývá malé zarostlé mokřady. V rákosinách větších rybníků zpívají cvrčilky slavíkové (*Locustella luscinioides*), lze slyšet hlasy potulujících se vyvedených rodinek sýkořice vousaté (*Panurus biarmicus*). Moudivláček lužní (*Remiz pendulinus*) hnízdí u rybníků i u vodotečí (Odra, Stružka). Krkavce velkého (*Corvus corax*) lze spatřit téměř při každé návštěvě. V celé IBA na vhodných místech zpívá hýl rudý (*Carpodacus erythrinus*), který má tradiční hnízdiště v porostech podél Odry. Potěšitelné je zjištění hnízdního výskytu strnada lučního (*Miliaria calandra*), současný stav lze odhadnout na 2 – 4 páry. Činnost patronátní skupiny bude vyhodnocena na podzimní schůzi Slezské ornitologické společnosti v Ostravě v roce 2001.

Z. Polášek

Ornitologická pozorování v IBA Doupovské hory.

Čáp černý ***(Ciconia nigra)***
21.4.2000: Vlkáň-Dubina (CV), 1 ex.
25.5.2001: Meziříčské údolí (CV), 1 pár + 3 juv.
15.6.2001: Klášterec nad Ohří-Kyselka (CV), 6 ex.

Čáp bílý ***(Ciconia ciconia)***
4.6.2000: Klášterec nad Ohří – Ohře (CV), 2 ex.
23.3.2001: Šumná (CV), 1 ex.,

Volavka bílá ***(Egretta alba)***
18.3.2001: Vinařský rybník (CV), 2 ex.

Orel mořský ***(Haliaeetus albicilla)***
11.2.2000: Klášterec nad Ohří – Nedíl (CV), 1 ex.

Orlík krátkoprstý ***(Circaetus gallicus)***
1.5.2001: Humnický vrch (KV), 1 ex., O. Bušek

Orlovec říční ***(Pandion haliaetus)***
9.4.2000: Dobřenecký rybník (CV), 1 ex.

Moták pilich ***(Circus cyaneus)***
21.4.2000: Vlkáň-Dubina (CV), 2 ex.

Moták lužní ***(Circus pygargus)***
12.5.2001: Vinařský rybník (CV), 1 pár

Sokol stěhovavý ***(Falco peregrinus)***
6.7.2001: Klášterec nad Ohří-Kyselka (CV), 1 pár+ 2 juv.

Morčák velký ***(Mergus merganser)***
27.1.2001: Ohře – Klášterec nad Ohří (CV), 112 ex.

Husa velká ***(Anser anser)***
9.4.2000: Vinařský rybník (CV), 3 ex.
21.4.2000: Vinařský rybník (CV), 5 ex.
24.5.2001: Vinařský rybník (CV), 2 páry + 3 juv.

Vodouš rudonohý ***(Tringa totanus)***
25.7.2000: Sedlecká nádrž (CV), 2 ex.

Racek malý ***(Larus minutus)***
3.4.2001: Vinařský rybník (CV), 2 ex.

Strakapoud malý ***(Dendrocopos minor)***
9.4.2000: Dobřenecký rybník (CV),1 ex.

Rákosník velký ***(Acrocephalus arundinaceus)***
21.5.2000: Vinařský rybník (CV), 5 ex.

V. Tejrovský

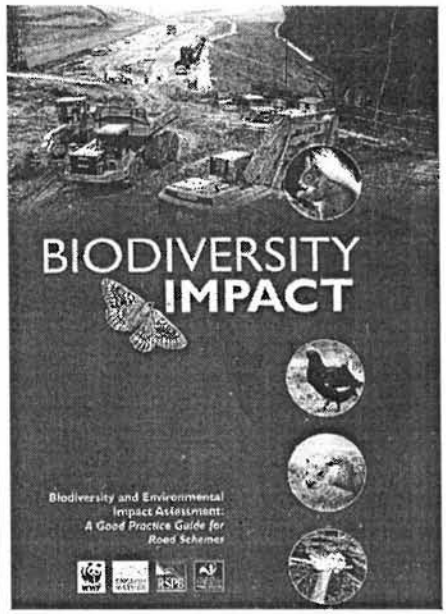

Biodiversity Impact

V květnu letošního roku jsme v ČSO obdrželi od kolegů z britské RSPB publikaci ***Biodiversity Impact*** s podtitulem *Biodiversity and Environmental Impact Assesment: A Good Practice Guide for Road Schemes*. Kniha vyšla za spolupráce RSPB se třemi dalšími britskými nevládními organizacemi (WWF-UK, English Nature a Wildlife Trusts) a autorka, Helen Byron, v ní předkládá výsledky své tříleté práce na londýnské Imperial College. Na 120 stranách formátu A4 je velmi přehledným způsobem prezentována problematika hodnocení vlivu na životní prostředí u staveb v silniční dopravě se zvláštním důrazem na změny v biodiverzitě.

Autorčin praktický přístup je podložen analýzou 40 výsledků EIA pro silniční stavby a rozsáhlými konzultacemi s řadou britských odborníků v tomto oboru. Je poukazováno na nedostatky současného hodnocení, především na absenci obecného hodnocení z hlediska biodiverzity, neúplnost základních inventarizačních průzkumů a chybějící monitoring po dokončení projektu. Nejhodnotnější částí publikace je pak zřejmě návod k ideálnímu postupu, který čtenáře provází krok za krokem procesem hodnocení vlivu na životní prostředí a upozorňuje na úskalí, kterým je třeba věnovat zvláštní pozornost. Kniha je cenným zdrojem informací nejen pro účastníky řízení EIA, ale i pro širší okruh čtenářů kteří se věnují dopravě nebo ochraně přírody ve státních orgánech i nevládních organizacích.

Publikace bude k dispozici v knihovně ČSO, vlastní výtisk (stojí 15 liber + poštovné a balné) je možné si objednat v *RSPB Planning and Rural Development Unit (The Lodge, Sandy, Bedfordshire SG19 2DL, United Kingdom)* nebo na e-mailu.
e-mail: helen.byron@rspb.org.uk.

Byron, H. (2000) Biodiversity and Environmental Impact Assesment: A Good Practice Guide for Road Schemes. The RSPB, WWF-UK, English Nature and the Wildlife Trusts, Sandy.

D.Lacina

Ptáci ostrova Sokotra

Pokud je nám známo, dosud žádný ornitolog z ČR neměl možnost osobně se seznámit s avifaunou Sokotry. My jsme měli to štěstí, že jsme se na ostrov v rámci projektu "Sokotra 2000" (pomoc ČR rozvojovým zemím) dostali dosud čtyřikrát, vždy zhruba na měsíční pobyt. V té době jsme se při našich zoologických výzkumech věnovali především ptákům.

Obr. 3 - *Jednou z nejtypičtějších dřevin je na ostrově Sokotra dračinec (Dracena cinnabari).*

Ostrov Sokotra má asi 3625 km^2, od východu na západ měří 120 km, od severu k jihu 40 km. Leží v aridní tropické zóně v Adenském zálivu mezi Arabským mořem a Indickým oceánem. Spolu s dalšími většími ostrovy Abd al-Kuri, Samhah Darsah (tzv. Bratři) a několika drobnými ostrovy patří Jemenu, i když je od něj vzdálen asi 350 km, zatímco od Afriky jen 200 km. Však také platí, že z biogeografického hlediska je Sokotra úžeji spojena s etiopskou částí Afriky než s Arábií.

Sokotra má zcela unikátní flóru i faunu, což úzce souvisí s předlouhou dobou izolace celého souostroví, podle názoru některých biogeografů jde o "nejizolovanější kus souše" v historii Země. Z toho pramení vysoký stupeň endemismu projevující se jak v rostlinné, tak v živočišné říši. Z 850 kvetoucích druhů rostlin a kapradin je 273 druhů pokládáno za endemity. U bezobratlých živočichů je procento endemitů mnohem vyšší, např. u brouků je to 35 %, u blanokřídlých 66 % a u plžů dokonce 80 %. U plazů je to 21 z celkového počtu 24 druhů.

Na Sokotře bylo dosud zjištěno 174 ptačích druhů, z nich 32 hnízdících. Z těch je 6 druhů endemických, vyskytujících se pouze na Sokotře. Z nich je nejběžnější vrabec sokoterský (*Passer insularis*) žijící jak v lidských sídlech, tak v keřových a stromových porostech a v horských biotopech. Hnízdí celoročně především v dutinách skal, byla však nalezena i hnízda v dutinách stromů a jednou i volně postavené hnízdo na stromě. Hojným druhem je i strdimil sokoterský (*Nectarinia balfouri*), asi nejznámější pták ostrova zobrazovaný téměř na všech materiálech týkajících se přírody Sokotry. Jeho do oblouku zahnutý tenký zobák je adaptací na sběr nektaru z květů. Setkali jsme se s ním téměř všude, kde rostou alespoň rozptýleně nějaké keře či stromy, nejhojněji v zalesněných vádí. Cistovník našedivělý (*Incana incana*) je dalším běžně rozšířeným druhem, žijícím však velmi nenápadně v jakémkoliv hustším keřovém či stromovém porostu. Je jediným endemickým druhem, u něhož se nám dosud nepodařilo získat kvalitní hlasovou nahrávku ani snímek. Špaček sokoterský (*Onychognathus frater*) je černý pták velikosti kosa, s oranžově zbarvenými letkami. Obě pohlaví jsou zbarvena stejně, na rozdíl od příbuzného, poněkud většího druhu, špačka somálského (*Onychognathus blythii*), jehož samice má šedou hlavu. Špaček sokoterský se ozývá nejčastěji hlasem připomínajícím vábení našeho hýla obecného, zatímco špaček somálský je mnohem hlasitější, zvláště v hejnech. Oba druhy se vyskytují ve všech biotopech ostrova včetně vesnic a samot, hnízdí ve skalních dutinách, dle našich zkušeností je hnízdo (nalezeno však jen jedno) silně napadeno vnějšími parazity. Špaček sokoterský patří ke globálně ohroženým druhům (jejich celosvětová populace čítá méně než 1000 kusů), i když podle našeho názoru jsou jeho početní stavy na Sokotře silně podhodnoceny. Ještě více to platí o dalším celosvětově ohroženém druhu, cistovníku sokoterském (*Cisticola haesitatus*), žijícím na pobřežních planinách hlavně ve slanomilné nízké vegetaci, na písečných dunách pokrytých roztoušenými křovinami a v porostech tamaryšků. Podle našich zjištění je jeho hnízdní hustota v těchto biotopech překvapivě vysoká, pohybuje se mezi 1-33 ex./10 ha. Kvantitativní výzkumy byly u tohoto druhu poměrně snadné, neboť samci na sebe upozorní nápadným zpěvem ve vlnitém letu nad obhajovaným okrskem. Až donedávna nebylo známo vůbec nic o jeho hnízdění, nám se podařilo nalézt jeho hnízdo 31.10.2000 v porostu *Pulicaria stephanocarpa* asi 30 cm nad zemí. Mělo oválný tvar s postranním vchodem a obsahovalo 3 asi třídenní mláďata. První jsme však bohužel nebyli, rok před námi nalezli hnízdo i angličtí ornitologové. V každém případě je však náš nález dokladem toho, že cistovník sokoterský hnízdí i na podzim. Dosud se myslelo, že hnízdním obdobím tohoto druhu je jen jaro. Posledním, a zcela jistě nejvzácnějším endemitem je strnad sokoterský (*Emberiza socotrana*), jehož početnost nebude rozhodně vyšší než 1000 jedinců, podle našeho odhadu to je asi 200-400 párů. Jeho výskyt na Sokotře je vázán na centrální horstvo Haghier dosahující nadmořské výšky přes 1500 m, pozorován byl však i ve výšce 650 m. Ještě v literatuře z r. 1996 jsme se dočetli, že žádná jeho hnízdní aktivita dosud nebyla pozorována. My jsme 7.11.2000 pozorovali pár při stavbě hnízda uvnitř keře *Cissus sp.* ve výši asi 950 m.n. m. Opět jsme však byli až druzí, rok před námi popsali poprvé hnízdo s vejci znovu angličtí kolegové. Naše zjištění i pozorování zpívajících samců jsou důkazem toho, že tento druh nehnízdí na ostrově jen na jaře. To se ostatně podařilo dokázat i u jiných ptačích druhů, např. u mimořádně početné hrdličky chechtavé (*Streptopelia senegalensis*), lindušky dlouhozobé (*Anthus similis*) či stehlíka dlaskovitého (*Rhynchostruthus socotranus*) připomínajícího žlutými poli v křídlech, ale zvláště zpěvem našeho stehlíka obecného. Tím jsme se dostali k dalším 10 druhům, které jsou pokládány za endemické poddruhy souostroví. Kromě dvou posledně jmenovaných jsou to káně lesní (*Buteo buteo*) - poddruh dosud latinsky nepojmenovaný, kukačka bělobrvá (*Centropus superciliosus socotrae*), výreček africký (*Otus senegalensis socotranus*), lelek núbijský (*Caprimulgus nubicus jonesi*), skřivan obojkový (*Eremopterix nigriceps forbeswatsoni*), ťuhýk Lanius meridionalis uncinatus, kruhoočko běloprsé (*Zosterops abyssinicus socotranus*), strnad horský (*Emberiza tahapisi insularis*) a vrabec sokoterský (*Passer insularis hemileucus*), endemit ostrova Abd al-Kuri, kam jsme se dosud nedostali. Z ostatních ptačích druhů stojí za pozornost všudypřítomný sup mrchožravý (*Neophron percnopterus*), jehož populace s více než 1000 hnízdícími páry je největší na Středním Východě a překrásný holub zelený (*Treron waalia*), jediný holub Sokotry. V r. 1999 byl objeven další hnízdící druh, buřňák arabský (*Bulweria fallax*).

I nám patří na Sokotře primát v tom, že se nám poprvé podařilo prokázat výskyt anhingy africké (*Anhinga rufa*), poláka chocholačky (*Aythya fuligula*), racka arménského (*Larus armenicus*) a racka stříbřitého (*Larus argentatus*), což je vůbec první zjištění pro Střední Východ.

pokračování na str. 6

Obr. 4 - *Hojně se vyskytující špaček sokoterský (Onychognatus frater) je jedním z šesti ptačích endemitů ostrova*

pokračování ze str. 5

Na celém souostroví je překvapující vysoký počet 22 vyhlášených významných ptačích území, z nichž největší podíl (14) představují IBAs s významným počtem druhů, jejichž světová populace je zcela nebo převážně omezena na Střední Východ.

Na rozdíl např. od ostrova Malty nejsou ptáci na Sokotře ohroženi lovem, ale ničením prostředí. Celý ostrov je jedno velké pastviště desítek tisíc koz a mnohem menšího počtu ovcí, dobytka, velbloudů a oslů a pasení se šíří i do oblastí, kde k němu dříve nedocházelo. V obdobích sucha osekají domorodci pro svá zvířata i většinu větví stromů, zvyšuje se spotřeba dřeva na stavbu obydlí i otop a tak dochází k dalšímu odlesňování Sokotry. Otázkou je, co s ostrovem provede další růst počtu obyvatel (nynější velmi nepřesný odhad je 20 000 – 80 0000), urbanizace, rozšiřování silniční sítě a stále rostoucí turismus. Zřejmě lze očekávat degradaci přirozené vegetace a ničení vhodného hnízdního prostředí pro mnohé ptačí druhy. Vytvořením ekologické sítě s biocentry propojenými vhodnými biokoridory má k ochraně flóry i fauny přispět i náš pracovní kolektiv.

K. Šťastný, V. Bejček
(též autoři fotografií)

BIRDLIFE IN EUROPE

Další omezení lovu v Holandsku

V prosinci roku 2000 státní tajemnice pro péči o přírodu v Nizozemí zastavila vydávání povolenek k lovu zimujících hus. Prakticky to znamená úplný zákaz odstřelu hus zimujících v Holandsku.

Pravidelný lov byl v této zemi zastaven již před rokem, ale stále bylo možné získat povolení k regulačnímu odstřelu, který měl omezit škody na zemědělských plodinách. V 90. letech tak bylo ročně uloveno více než 65 000 hus, z toho husí běločelých (*Anser albifrons*) 40 000 – 50 000, husí velkých (Anser anser) 20 000 a husí polních (Anser fabalis) 3 500. Loveny mohou být na zvláštní povolení pouze stálé husy velké, jejichž počty v poslední době dramaticky vzrostly.

Ačkoliv je obecně zakázáno záměrně vyrušovat volně žijící ptáky, farmáři si stále vyhrazují právo na plašení hus, pasoucích se na jejich pozemcích. V podstatě všechny škody způsobené husami jsou kompenzovány nizozemskou vládou, která pro tento účel ročně uvolňuje více než 3 milióny euro.

Toto nové omezení přichází po zrušení lovu kulíka zlatého (*Pluvialis apricaria*) a kopřivky obecné (*Anas strepera*) v roce 1994, osmi tažných druhů kachen a sluky v roce 1996, hvízdáka euroasijského (*A. penelope*) a lysky černé (*Fulica atra*) v roce 1999. V současné době je pravidelný lov omezen pouze na kachnu divokou (*Anas plahyrhynchos*), holuba hřivnáče (*Columba palumbus*), králíka divokého (*Orictolagus cuniculus*), zajíce polního (*Lepus europeus*) a srnce obecného (*Capreolus capreolus*). Později budou i tyto druhy loveny jen na povolení.

Vogelbescherming Nederland vede více než 10 let kampaň za plnou ochranu migrujících ptáků a tento cíl byl konečně dosažen. Více informací můžete získat na adrese: ***birdlife@vogelbescherming.nl.***

Největší chráněné území v Turecku

Turecký ministr životního prostředí vyhlásil v listopadu minulého roku pánevní oblast Tuz Gölü jako zvláště chráněné území (SPA). Oblast o rozloze 650 000 ha je největší chráněnou plochou v Turecku. Je tvořeno pánví, v které leží několik jezer, sezónních slanisek a rozsáhlé původní stepi. Rovněž zahrnuje 5 významných ptačích území (IBAs): Tuz Gölü, Tersakan Gölü, Bolluk Gölü, Kulu Gölü a Esmekaya Sazligi.

Turecký partner BirdLife International – DHKD představil v roce 1998 projekt mapování biodiverzity v této oblasti, který podporuje Vogelbescherming Nederland a RSPB (nizozemský a britský partner). Hranice nové SPA byly stanoveny na základě výsledku tohoto mapování.

Území je důležitým hnízdištěm několika ptačích druhů, a to v Evropském i celosvětovém kontextu. Hnízdí zde například 55 párů kolpíka bílého (*Platalea leucorodia*), 14 000 párů plameňáka růžového (*Phoenicopterus ruber*), páry čírky úzkozobé (*Marmaronetta angustirostris*), 10 párů poláka malého (*Aythia nyroca*), 30 párů kachnice bělohlavé (*Oxyura leucocephala*), 45 párů jeřába popelavého (*Grus grus*), 250 párů ouhorlíka stepního (*Glareola pratincola*), 250 párů kulíka pouštního (*Charadrius leschenaultii*), 450 párů racka arménského (*Larus armenicus*), 2 650 párů racka černohlavého (*L. melanocephalus*), 1 250 párů racka Sabinova (*L. sabinii*), 5 párů rybáka velkozobého (*Sterna caspia*), nejméně 60 párů motáka lužního (*Circus pagargus*), několik párů orla královského (*Aquila heliaca*), orla stepního (*A. nipalensis*), nejméně 150 párů poštolky jižní (*Falco naumanni*), nejméně 60 párů dropa velkého (*Otis tarda*), 20 párů dropa malého (*Tetrax tetrax*) a nejméně 50 párů stepokura písečného (*Pterocles orientalis*).

Další informace najdete na webové stránce DHKD: ***www.dhkd.org*** nebo získáte na adrese: ***kelaynak@dhkd.org.***

Drastický úbytek ptáků zemědělské krajiny

V posledních několika letech se stal hlavním zájmem ochrany přírody velký a v některých případech až katastrofický úbytek ptačích druhů v zemědělské krajině. V západní Evropě je tento trend zvláště patrný a je předmětem mnoha podrobných vědeckých výzkumů. Z těchto výzkumů nyní víme něco více o tom, proč ptáci v zemědělské krajině ubývají. V téměř všech případech se jako hlavní příčiny ukazují změny v zemědělských postupech. Bohužel se však většina projektů soustřeďuje na malá území a zaměřuje se na detailní výzkum jednotlivých ptačích druhů.

Nová studie publikovaná v *Proceedings of the Royal Society of London** ukazuje, že intenzifikace zemědělství může být vysvětlení mnoha změn v populačních trendech širokého spektra ptačích druhů v celé Evropě.

S využitím dat BirdLife International z publikace *Birds in Europe* a údajů o zemědělské výrobě autoři ukazují, že úbytek ptáků v celé Evropě silně koreluje s intenzifikací zemědělství. Pokles početnosti ptáků je výraznější v západní Evropě než ve východní, což je pravděpodobně výsledkem změn vyvolaných Společnou zemědělskou politikou (*Common Agricultural Policy – CAP*).

Autoři soudí, že intenzifikace zemědělství by měla být považována za jedno z největších ohrožení biodiverzity, stejně jako globální oteplování a znečištění životního prostředí, jelikož na ptačí společenstva působí na obrovské zeměpisné rozloze.

Plánované rozšíření Evropské Unie a tedy i její zemědělské politiky na východ představuje velké ohrožení významných populací ptáků zemědělské krajiny, kteří se zde ještě vyskytují. Je důležité, aby budoucí změny *CAP* také počítaly s potřebou ochrany těchto populací.

Více informací můžete získat od Paula Donalda z RSPB na adrese ***paul.donald@rspb.org.uk.***

** Donald, P.F. Green, R.E. & Heath, M.F. (2001): Agricultural intensification and the collapse of Europe´s bird populations. Proceedings of the Royal Society of Londo (B),268:1-5.*

Projekt dropa velkého v Maďarsku

Národní program dropa velkého 2000, jehož propagátorem je maďarský partner BirdLife International – MME, byl dokončen ve třech významných ptačích územích v Maďarsku. Počty dropů v těchto oblastech v průběhu posledních let pomalu klesají. Jednoletý projekt podporuje Vogelbescherming Nederland a jeho hlavními cíli jsou ochrana hnízd ohrožených zemědělskými pracemi a zajištění větší úspěšnosti přežívání mláďat.

Během projektu, který probíhal ve spolupráci se zemědělci ve významných ptačích územích, bylo přestěhováno 22 ohrožených hnízd, která byla dále monitorována a informace o nich byly předávány do Záchranného centra pro dropa velkého. Osm kuřat z těchto hnízd bylo úspěšně odchováno dropí samicí a dalších 10 bylo zachráněno.

Pro dokrmování ptáků během zimního období byla na 122 ha vyseta řepka. To napomáhá k udržení dobré kondice, snížení úmrtnosti a omezení migrací v průběhu drsných zim, které jsou pro Maďarsko tak typické. Pravidelně je také sledováno prostředí a velikost území, které dropi využívají, a dále všechny ohrožující faktory.

MME plánuje pokračovat v této práci i nadále. Více informací můžete získat na adrese: ***mme@mme.hu.***

P. Málková (podle BirdLife in Europe 6/1,2)

ZPRAVODAJ IBA

Ročník VIII. Vydává Česká společnost ornitologická. Redakce: Petra Málková, David Lacina, ČSO, Hornoměcholupská 34, 102 00, Praha 10 – Hostivař, tel/fax: 02/7866700. Sazba a tisk: JAVA Třeboň. Náklad 300 výtisků. Toto číslo vyšlo v rámci projektu *Conservation of Forest and Wetland IBAs in the Czech Republic*, který sponzoruje BirdLife/ Vogelbescherming Nederland, s podporou nizozemského ministerstva zemědělství, péče o přírodu a rybářství a nizozemského ministerstva zahraničních věcí (MATRA Mangement/Programme International Nature Management).

Vogelbescherming NEDERLAND